

Nā Ana Mākau ‘Ōlelo - Papa 8

Ke Kumuhana	Ka Mākau	Ka Helu	Ke Ana	Ka Ho‘ākāka
Ka ‘Ōlelo	Ka ‘Ōlelo Walewaha (1.1)	7-8.O.1 (Ka Pane Piha)	Ho‘opuka ‘ia ka ‘ōlelo, a) e alaka‘i pono ai iā ha‘i i kekahi hana nāna e hana e) e hō‘ike le‘a ai i ka pō‘aiapili ma ka ‘ōlelo uluwale i) e wehewehe ai i kekahi kumuhana me ka ho‘ohana ‘ana i nā la‘ana e kāko‘o ai i kona mana‘o o) e pono ai ke kūkā kama‘ilio	
		7-8.O.2 (Ka Ha‘i‘ōlelo)	Ha‘i‘ōlelo ma mua o ke anaina e pili i kekahi kumuhana i hā‘awi ‘ia iā ia me ke kahe kūpono o ka ‘ōlelo.	He ha‘i‘ōlelo uluwale paha, a i ‘ole he ha‘i‘ōlelo me ka ho‘ohana ‘ana paha i hō‘ike‘ike ‘enehana e kōkua ai i kāna mea e ha‘i‘ōlelo ana
		7-8.O.3 (Ka Ha‘i‘ōlelo)	Ho‘okomo ‘ia ka ‘ōlelo no‘eau ma kahi kūpono.	E maopopo i ka haumāna ka mana‘o nui o ka ‘ōlelo no‘eau/kaona i hiki iā ia ke ho‘ohana ma kona ‘ōlelo ‘ana ma kahi kūpono.
	Ka Ho‘omaopopo (1.2)	7-8.O.4 (Ka Ho‘olohe)	Kālailai ka haumāna i nā mea āna i ‘a‘apo mai ai mai nā kūmole i lohe ‘ia.	Pili kēia i ka hiki i ka haumana ke hō‘ulu‘ulu i ka mana‘o nui o kekahi ‘ōlelo i ‘ōlelo ‘ia mai a palapala i ka ‘ōlelo a kekahi (mānaleo, nīnauuele, apa) i ho‘opa‘a ‘ia ma ka lola. Pili pū kēia ana i ke kālailai ‘ana i ke kuana‘ike a me nā mana‘o o ka mea ha‘i‘ōlelo (a me nā ‘ike e kāko‘o ai i ia mau mana‘o)
		7-8.O.5 (Ka Loina ‘Ōlelo)	Maopopo ka loina ku‘una o kāna i lohe ai a helu ‘ia me ka wehewehena	

Ke Mele/ Oli	Ke Kālalai Mele/Oli (2.1)	7-8.MO.1 (Ka 'Ikena Mele/ Oli)	Kālalai i ka ha'awina a me ka mana'o nui o kekahi mele a) me ka ho'ohālikelike pū 'ana i nā mele 'ē a'e i pa'a 'ē iā ia e) me ka wae/wehewehe 'ana i ka pō'aiapili kūpono e ho'ohana 'ia ai ke mele o) ma o ke kuhi 'ana i ka mana'o o ke kaona i 'ike 'ia ma nā mele	
		7-8.MO.2 (Ka 'Ikena Mele/Oli)	Ho'ohālikelike a kālalai 'ia ho'i nā mele Hawai'i o nā 'ano like 'ole me ke kālele pū 'ana i nā lōina ku'una o ke mele.	'Ike ka haumāna i nā 'ano 'oko'a o ke mele/oli (mele wahi pana, mele inoa, kānaenae, ke ki'ina leo, a pēlā aku) a me nā hi'ohi'ona o ia mau 'ano mele.
		7-8.MO.3 (Ka 'Ikena Mele/Oli)	Ho'ohālikelike 'ia ke mele i lohe 'ia me ka mea i kākau 'ia.	Pili kēia i ka hiki i ka haumāna ke 'ike (i ke 'ano e 'oko'a ai ke mele ma ka lohe 'ana a me ka heluhelu wale 'ana i nā hua 'ōlelo) i ka 'oko'a o ke mele ke lohe 'ia ma kahi o ka heluhelu wale 'ana i nā hua 'ōlelo (he la'ana: 'oiāi hiki nō paha ke no'ono'o 'ia he mele "hau'oli" ke 'ano ma ka lohe 'ana eia na'e, he kumuhana kaumaha nō paha)
Ke Kākau	Nā 'Ano Kākau (3.1)	8.K.1 (Ka Palapala Mo'olelo)	E kākau i mo'olelo: a) e hō'ike ana i ke 'ano a me ka hana o ka mea nona ka mo'olelo e) e hō'ike ana i nā ha'awina a nā hāme'e i a'o mai ai i) me ka ho'ohana 'ana i nā 'ano hi'ohi'ona mo'olelo like 'ole ma ke ka'ina kūpono o) i kahe maika'i mai kinohi a i ka pau 'ana u) i kūpono ka lō'ihī no kēia pae makahiki	
		8.K.2 (Ka Palapala Wehewehe)	Ho'onohono a kālalai 'ia nā mana'o nui o kekahi kumuhana i mōakāka ka waiwai o nā ha'awina i a'o mai ai.	E kākau me ka hō'ike 'ana i kekahi ka'ina hanana mo'olelo e kāko'o ai i ke kumuhana o ka mo'olelo. Pili kēia i ka unuhi 'ana i nā mana'o/ hanana nui o ka mo'olelo, nā ha'awina o nā me'e i a'o mai ai, a me ke kahe

				<p>kūpono ‘ana o nā hanana mo‘olelo e ho‘onohonoho ‘ia ai ma ke ka‘ina kūpono. Kālailai ‘ia kēia mau mea o luna nei ma o ke kākau pepa ‘ana.</p>
		<p>8.K.3 (Ka Palapala Kūpale Mana‘o)</p>	<p>Ho‘onohonoho a wehewehe mōakāka ‘ia ka mana‘o me ke kākō‘o piha ‘ia ‘ana ona</p> <p>a) me ka ho‘ohana ‘ana i mau la‘ana mai kekahi mau kūmole ‘oko‘a mai e) me ke kālailai ‘ana i ke ‘ano o kekahi mea i ‘imi noi‘i ‘ia (me ka ho‘ohālikelike ho‘i i nā ‘ao‘ao ‘ēko‘a) i) me ka ho‘ohana ‘ana i ka ‘enehana/ki‘ikuhi e kākō‘o ai i kona mana‘o (he pōkāmana, he wikiō, a pēlā aku)</p>	<p>E kākau me ka hiki ke ‘apo ma‘alahi ‘ia ka mana‘o. E ho‘ohana ‘ia 4-5 a ‘oi la‘ana e wehewehe ai a e kākō‘o ai i ko ka haumana mana‘o kākau a i ‘ole me ka ho‘ohana ‘ana i 3-4 kūmole ‘oko‘a me ke kuhi pū ‘ana kahi o ia ‘ike (he mo‘olelo, he ‘ōlelo no‘eau, he mele, a pēlā aku).</p> <p>Ho‘ohana i ka ‘ike i ‘ike e pane ai i kāna nīnau noi‘i (he nīnau i hā‘awi ‘ia a i ‘ole he nīnau i haku ‘ia e ka haumāna) a hō‘ike aku i kekahi anaina.</p> <p>Pili ho‘i kēia i ka ho‘ohana ‘ana o ka haumāna i kekahi ka‘ina kākau e pono ai ke kūkulu pono i ka pepa (ho‘olālā, ‘oloke‘a, kāmua, paka, kākau hou, papa kūmole, a pēlā aku, e like me ka nui e pono ai)</p>
	<p>Nā Loina Mo‘olelo (3.2)</p>	<p>8.K.4 (Ka Ha‘awina ‘Ike Ku‘una)</p>	<p>E kālailai i ka pilina o kekahi loina ku‘una i nā hāme‘e a hō‘ike i ka waiwai o ia mau loina ku‘una i kona ola pono‘ī.</p>	<p>I loko o ia mau loina, he mau ha‘awina e a‘o ai. No laila, e wehewehe ‘ia kekahi mau ha‘awina e a‘o ai ma loko o ka mo‘olelo, a me ka waiwai o ia mau ha‘awina i ka hāme‘e mo‘olelo, ka mea kākau, ka mea kālailai, a pēlā aku.</p> <p><i>(E la‘a: kekahi ‘ike no ke ‘ano o ka nohona, a i ‘ole kekahi ‘ike i pili ka ‘āina, ka lani, ke kai a i ‘ole nā hana a ka po‘e kūpuna. E wehewehe piha ‘ia me nā kākō‘o he 2 a ‘oi.)</i></p>

	Nā Loina Kākau (3.3)	8.K.5 (Ke Kaona)	Wehewehe ‘ia ke kaona no ka hō‘ike ‘ana i kekahi mana‘o pālua o ka ‘ōlelo ho‘okahi ma nā pō‘aiapili like ‘ole.	<p>Pili kēia ana i ka wehewehe ‘ana i ke kaona o nā mana‘o pālua like ‘ole, e la‘a me nā ‘ōlelo no‘eau, nā nane, nā hua ‘ōlelo, nā mele, a pēlā aku.</p> <p>E kākau me ka wehewehe ‘ana i 2 a ‘oi mana‘o ‘oko‘a o kekahi hua‘ōlelo/ māmalā‘ōlelo a me ka pō‘aiapili kūpono e ho‘ohana ‘ia ai ia kaona. ‘A‘ole wale nō ka “Pua” he mahele o ka mea kanu. He mau mana‘o nō kona e la‘a ‘o ke kanaka, kekahi wahine a pēlā aku nō. Na ka haumāna e kuhikuhi i ia mau mana‘o o ka hua ‘ōlelo/ māmalā‘ōlelo ho‘okahi i mana‘o ‘ia he kūpono no kēia pae makahiki.</p> <p>Ma loko o nā nane, he ki‘i i kūkulu ‘ia me ke kuhikuhi pololei ‘ole ‘ia o kona mana‘o nui. Na ka haumana e koho i ka mana‘o nui ma o ka ‘ōlelo ho‘ohali o loko o ka nane.</p>
		8.K.6 (Ke Kiko a me ka Pela)	Pololei ka pela ‘ana a me ka ho‘ohana ‘ia o nā kiko.	<p>Ho‘omaka nā māmalā‘ōlelo ma ka Hua Nui/ Ma‘aka a pau i ke Kiko Pau/ Kiko Nīnau a i ‘ole ke Kiko Pū‘iwa. Pela ‘ia me nā kahakō a me nā ‘okina e ‘ike pono ai i ka mana‘o o ka hua‘ōlelo e pela ‘ia. ‘Oko‘a ‘o ĀU a ‘oko‘a ‘o A‘U. Ma ka pela pololei wale ‘ana nō e ‘ike ai i ka mana‘o o ka haumana.</p>
		8.K.7 (Ka Pilina‘ōlelo)	Ho‘ohana ‘ia nā analula e ki‘eki‘e ai ka ‘ōlelo ma ka pō‘aiapili kūpono e mōakāka ai ka mana‘o nui.	<p>E pa‘a loa nā loina kākau o kēia pae.</p> <p>E kākau ma ka mālama‘ōlelo piha, me ka ho‘ohana ‘ana i nā kāhulu e wehewehe ai i ke ‘ano o kekahi mea a me ka hō‘ike ‘ana i ka pau a me ka</p>

				<p>‘ole o kekahi hana. Pili kēia i kā ka haumana ho‘ohana ‘ana i mau analula ‘oko‘a no ka mana‘o like. He la‘ana: “I ko‘u hele ‘ana”--Aia he mau ala e ‘ōlelo ai i ka mea like. Wae ‘ano ka haumāna i nā analula like ‘ole e ho‘ohana ai ma ka pō‘aiapili kūpono. “I loa nō,” “Aia nō,” “Oiai,” “I ko‘u PAINU ‘ana, “I ka PAINU ‘ana o‘u,” a pēlā aku</p>
		<p>8.K.8 (Nā ‘Ano Kākau)</p>	<p>Kālailai ‘ia ka ‘oko‘a o ke ‘ano kākau ma nā pō‘aiapili like ‘ole.</p>	<p>E mōakāka nā ‘ano kākau like ‘ole no nā mea heluhelu like ‘ole e la‘a me ka puke mo‘omana‘o, ka pepa pōkole, ka leka i ke hoa, ka pepa wehewehe, ka mo‘olelo hakupuni/hakule‘i, a pēlā aku. Pili kēia i ke kākau ‘ana o ke keiki a me ka hiki i ke keiki ke kuhi i nā ‘ano kākau i heluhelu ‘ia a me ke kumu o ka ho‘ohana ‘ia ‘ana o nā ‘ano kākau like ‘ole (a ka mea kākau).</p>
Ka Heluhelu	Nā ‘Ano Heluhelu (4.1)	<p>8.H.1 (Ka Heluhelu Mo‘olelo)</p>	<p>Kūkulu ka haumāna i kona mana‘o a. ma o nā la‘ana mai ka mea āna i heluhelu ai. (3 a ‘oi la‘ana) e. ma o ke kālailai ‘ana i ka mana‘o o ka mea kākau.</p>	<p>Pili kēia i ka ‘ohi‘ohi ‘ana i ‘ikepili e pono ai ka noi‘i, ke kālailai ‘ana i ke kākō‘o ‘ana o ka mea kākau i kona mau mana‘o</p>
		<p>8.H.2 (Ka Heluhelu Mo‘olelo)</p>	<p>Kālailai ‘ia ke ka‘ina hana o ka mo‘olelo: a) me ka pilina o nā hanana i ka holo ‘ana o ia mo‘olelo ho‘okahi e) me ka ho‘ohālikelike i kekahi mo‘olelo ‘ē a‘e</p>	<p>He la‘ana: Ma o ke kālailai ‘ana i nā hanana mo‘olelo, hō‘ike ka haumana i ka pilina o ke ka‘ina hana i ka holo o ka mo‘olelo, a inā ua loli kekahi hanana mo‘olelo, hiki ke kuhi ‘ia ka loli o ka holo ‘ana o ka mo‘olelo (no nā hāme‘e, no ka hopena, a pēlā aku).</p> <p>He la‘ana: ho‘ohālikelike ‘ia ke kuana‘ike o 2 hāme‘e a i ‘ole ka mea kākau he hi‘ohi‘ona e kuhi ana paha i ka hopena o ka mo‘olelo/hāme‘e. No Lohi‘au--‘ike ka mea heluhelu he lohi</p>

				<p>kona ‘ano. Eia na‘e, koi ‘ia ka wikiwiki o ko Hi‘iaka huaka‘i. Ahuwale i ka mea heluhelu ka hihia e kupu mai ana ma muli o ko Lohi‘au mili‘apa a pau ‘o ia (mau manawa) i ke ahi.</p> <p>Ho‘ohālikelike ‘ia ke ka‘ina hana a me ka pilina o ia hanana i ka holo o ka mo‘olelo i kekahi mo‘olelo ‘ē a‘e.</p>
		8.H.3 (Ka Heluhelu Mo‘olelo)	Kālailai a ho‘ohālikelike ‘ia nā hi‘ohi‘ona like ‘ole o ‘elua mo‘olelo ‘oko‘a.	<p>Pili kēia i ka hiki i ka haumāna ke ‘ike i ka ‘oko‘a a me ka like o nā hi‘ohi‘ona mai nā mo‘olelo ‘oko‘a.</p> <p><i>Nā hi‘ohi‘ona like ‘ole: ka ‘āina, nā me‘e, ka pō‘aiapili, nā hanana, apa</i></p>
		8.H.4 (Ka Heluhelu Mo‘olelo)	Noi‘i ‘ia nā mo‘olelo ‘oko‘a e ‘ike ai i nā ‘ano ‘oko‘a o nā mo‘olelo Hawai‘i.	<p>E ‘ike ‘ia ka ‘oko‘a o ka mo‘olelo pili Akua, nā mo‘olelo a‘o ha‘awina, nā mo‘olelo e wehewehe ai i ke kumu o kekahi ‘āina, inoa a pēlā aku. Ua ho‘ohana ‘ia nā mo‘olelo ku‘una i mau ha‘awina e a‘o ai a e le‘ale‘a ai. He ana kēia e ‘ohi‘ohi ai i ka ‘ike e pono ai ke kālai ‘ana i ke kumu ‘oko‘a o nā mo‘olelo.</p>
		8.H.5 (Ka ‘Apo Mana‘o)	Unuhi a wehewehe ‘ia nā mahele ko‘iko‘i a me ka mana‘o nui o ia mo‘olelo me ka wehewehe ho‘i i ka mana‘o nui a me ke kumu e ko‘iko‘i ai ia mau mahele mo‘olelo.	<p>Nīnau ‘ia a pane ‘ia nā nīnau e pili ana i ka mea i heluhelu ‘ia e ‘ike ai i ka mana‘o nui a me nā mahele ko‘iko‘i o ka mo‘olelo. Unuhi ‘ia kekahi ‘ike mai loko mai o nā hanana mo‘olelo a me nā hō‘ailona i waiho ‘ia ma ka mo‘olelo. Wae‘ano ‘ia nā mana‘o like ‘ole o ka mo‘olelo i kuhi a ho‘omaopopo ‘ia ka mana‘o nui. He mākau kēia e pono ai ke kia ‘ana i ka no‘ono‘o.</p>
	Nā Loina Heluhelu (4.2)	8.H.6 (Ka ‘Ike Ku‘una)	Kālailai ‘ia ka ‘ikena ku‘una a me ke kuana‘ike Hawai‘i me ka wehewehe mōakāka.	<p>He ‘ano ‘ikena kālailai heluhelu ke wehewehe ‘ia nei. Inā ‘o Makali‘i ka inoa o ka me‘e o kekahi mo‘olelo, hiki</p>

			<p>i ka haumana ke 'ike i ka pilina ma waena o ia inoa a me ka huihui hōkū, malama, ka manō, ka Makahiki a i 'ole ka wa'a paha.</p> <p>Pili kēia ana i ka hiki i ka haumana ke unuhi i ka 'ikena ku'una a kālailai i ke kumu i pili ai kēia 'ike i ka holo 'ana o kāna e heluhelu nei.</p>
		<p>8.H.7 (Ka 'Ike Ku'una)</p>	<p>Kālailai 'ia nā loina ku'una o ka mo'olelo me ke kākō'o 'ana i kona mana'o.</p> <p>Hiki i ka haumana ke wehewehe i nā loina ku'una āna i 'ike ai ma ka heluhelu 'ana i ka mo'olelo. Inā e lei 'ia i lei lā'T, he pale ia ma muli o ke 'ano o ka lau. Kākō'o 'ia kona mana'o ma nā la'ana he 3 a 'oi.</p>
		<p>8.H.8 (Nā Kahua Heluhelu)</p>	<p>Ua pa'a nā pilina'ōlelo a me nā hua'ōlelo e heluhelu ai i nā mo'olelo no ia pae me ka maopopo.</p> <p>Pili ho'i kēia i ke kumu i ho'ohana 'ia ai ka pilina'ōlelo/hua'ōlelo ma kā ka haumāna i heluhelu ai.</p>
		<p>8.H.9 (Nā Kahua Heluhelu)</p>	<p>Maopopo le'a ka mana'o o kekahi hua'ōlelo hou ma o ka pō'aiapili mo'olelo/ hopuna'ōlelo a ho'ohana 'ia ia hua'ōlelo e 'oi a'e ai ka waihona hua'ōlelo a ka haumāna.</p> <p>'O ka pō'aiapili kekahi 'ōlelo ho'ohali e kōkua ai i ko ka haumana ho'omaopopo 'ana.</p> <p>(E la'a: "Ua like kēlā ka'a me ka 'āpala. Ua poepoe kona kino a pūkoko kona kala/ waiho'olu'u.")</p> <p>Ma kēia māmalā'ōlelo, 'o "Pūkoko" paha kekahi hua'ōlelo hou akā ma o ka ho'ohālikelike 'ia o ke ka'a a me ka 'āpala, ua hiki i ka haumana ke kuhi i ka like o ka pūkoko a me ka 'ula'ula 'oiai 'o ia ke kala o ka 'āpala.</p> <p>Ke ho'ohana 'ia ka hua'ōlelo hou, he hō'ike ia i ka 'a'apo maoli o ka haumāna i ka mana'o o ia hua'ōlelo.</p>
		<p>8.H.10 (Ke Kaona)</p>	<p>Kālailai 'ia ka mana'o nui o kekahi 'Ōlelo No'eau e hō'ike ai i ke kuana'ike Hawai'i me ke kākō'o.</p> <p>Ma ka wehewehe 'ana i kekahi 'ōlelo no'eau i kūpono no kēia pae makahiki, hiki i ka haumana ke hō'ike</p>

				i ka pilina o ka mana‘o nui o ia ‘ōlelo no‘eau i ka nohona ma mua a me ka nohona nei. Kāko‘o ‘ia kona mana‘o me nā la‘ana 3 a ‘oi.
		8.H.11 (Ke Kaona)	‘Ike ‘ia ho‘i he nīnau ka nane e pane ai a wehewehe ‘ia me ke kāko‘o.	“Ka wai kau i ka lewa.” ‘A‘ole nō nā nane i nīnau pinepine ‘ia ma ke ‘ano he nīnau ma‘amaui. E a‘o ‘ia nā nane e ho‘omaka ai ka haumana e ‘ike i ke kino o ka nane a me ke ‘ano o ka pane ‘ana. Inā ua ‘ike ka haumana he nīnau ka nane a pane ‘o ia, he kō kēia ana. E wehewehe ‘ia a kāko‘o ‘ia me 3 a ‘oi la‘ana kāko‘o.
		8.H.12 (Ke Kaona)	Maopopo le‘a nā mana‘o pālua o kekahi ‘ōlelo a wehewehe ‘ia ho‘i nā mana‘o ‘oko‘a o ia ‘ōlelo ho‘okahi a ho‘ohana ‘ia ia ‘ōlelo ma nā pōaiapili like ‘ole.	Ma ke mele “Mele ‘Ai Pōhaku” a i ‘ole “Kaulana nā Pua,” he mau mana‘o ko “Pua” a me “Pōhaku”. Inā ua hiki i ka haumana ke ‘ike i nā mana‘o ‘oko‘a o ka ‘ōlelo ho‘okahi, he ‘ike ia e kō ai ke ana.
		8.H.13 (Nā ‘Ano Palapala)	Kālailai ‘ia he mau kūmole like ‘ole no ka wae ‘ana i ‘ike i pili i kekahi kumuhana kiko‘ī.	He la‘ana: Noi‘i ka haumāna i kekahi kumuhana ma ka ho‘ohana ‘ana i nā ‘ano palapala like ‘ole e la‘a me: <ul style="list-style-type: none"> • Ka nūpepa • Nā puke • Nā palapala ‘āina, a pēlā aku <p>Ma o ke kālailai ‘ana, hiki i ka haumāna ke kuhi i nā mea like, nā mea ‘oko‘a, nā kuana‘ike ‘oko‘a o nā kūmole ‘oko‘a, a pēlā aku.</p>